

המאמרים בחוברת זו יסודם בכינוס חוקרים במכון בן-צבי (סיוון תשנ"א, מאי 1991) על ספריות ודפוסים בקהילות של יהודי ספרד והמזרח. כמה מאמרים מאותו כינוס הובאו בחוברות אחרות (כגון מאמרו של א' מלמד ב'פעמים' 51), כשם שבחוברת שלפנינו נכללו מאמרים (מאת א' גרוסמן, ג' לבל) שלא הושמעו בכינוס. פיזור זה נגזר מעצם הגדרת הנושא הנידון. שכן תכולה של ספרייה או פעילות של דפוסים עשויות לשמש מושא למחקר ביבליוגרפי ועשויות הן לשקף תהליכים בספרות ובתרבות: השתנות של נטיות רוחניות, קשרים עם תפוצות יהודיות, זיקות לתרבויות של עמים ועוד. אלו ואלו מקבלים ביטוי בחוברת זו.

■ פרופסור ראובן בונפיל דן בספריות של יהודי איטליה בין ימי-הביניים לעת החדשה. נוכח התמורה ביחס כלפי היהודים ושינויים אחרים, כמו מהפכת הדפוס, מסכם המחבר את המאפיינים בהתפתחות תרבותם של יהודי איטליה בין אמצע המאה ה-16 לאמצע המאה ה-17, כפי שהם משתקפים בארון הספרים שלהם. בין המאפיינים: צמצום בהפצת ספרות יהודית אנטי-נוצרית, מעין פתיחות אל התרבות הלא-יהודית, הגברת הקשר התרבותי עם תפוצות יהודיות ועוד. המחבר הוא פרופסור בחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים.

■ בשנים האחרונות נתגלו בארכיוני איטליה יותר מ-4,000 דפים מכתבי-יד עבריים, ששימשו ככריכות וכיו"ב. ב'הגניזה האיטלקית' הזו מצא פרופסור אברהם גרוסמן שרידים מפירוש ר' יוסף קרא לתורה. רי"ק (צרפת, המאה ה-11-ה-12) היה מראשוני אסכולת הפשט האשכנזית בפירוש המקרא, וניכרת בפירושו זיקה מרובת פנים למורשת הלשונית והדקדוקית של חכמי ספרד. זהו גילוי ראשון, שרי"ק אכן חיבר פירוש עצמאי למקרא ולא רק נוספות לפירוש רש"י. המחבר הוא פרופסור בחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים.

■ ד"ר הננאל מאק דן בעיצובה של מהדורת הדפוס הראשונה של מדרש במדבר רבה (קושטא רע"ב/1512), ותוך כדי כך סוקר את תפוצת המדרש הזה קודם לכן ואחרי-כן. מדרש זה עוצב כחיבור שלם כפרובאנס במאה הי"ב. המחבר מרצה בחוג לספרות עברית באוניברסיטת בראילן, רמת-גן.

■ ד"ר יוסף תדגי סוקר את פעילות הדפוס העברי בפאס שבמארוקו, שראשיתו קצרת הימים בשנות 1515-1522, כאשר יהודים מפורטוגאל הביאו אליה ציוד דפוס, והמשכו ועיקרו רק במאה העשרים. העדר בתי-דפוס עבריים במארוקו בתקופת הביניים הכביד מאוד על פרסום החיבורים של חכמיה, לכן כתבי-יד מרובים שלהם לא ראו אור דפוס וגם ידיעותינו על פעילותם ודמותם הרוחנית כדורות אלו לוקות בחסר. המחבר הוא מרצה בכיר ללשון עברית ולערבית-יהודית במכון הלאומי לשפות ולתרבויות המזרח, פאריס.

■ ד"ר מאיר בראילין בוחן את הידיעות מהמאה ה-18 בדבר ספרים שנמצאו בקרב יהודי קוצ'ין. בין היתר הוא דן במציאותם של ספרים חיצוניים למקרא בקרבם. ספרים אלה, שחלקם אינו מוזכר במקום אחר, נתחברו בא"י והובאו לקוצ'ין מתימן. עוד גורס המחבר, כי 'אגרת ר' יוחנן בן זכאי' חוברת בקוצ'ין והפירושו לה נתחבר בידי שד"ר מא"י.

המחבר הינו מרצה בכיר במחלקות לתולדות ישראל ותלמוד באוניברסיטת בראילין.

■ פרופסור יצחק אבישור סוקר את הספרות והעיתונות בערבית-יהודית לסוגיה, שהוציאו לאור יהודי כבל בדפוסים בהודו, בשלהי המאה ה-19 ובהתחלת המאה ה-20. המחבר הוא פרופסור בחוג ללשון עברית, אוניברסיטת חיפה.

■ ג'ני לבל סוקרת את הדפוסים היהודיים בבלגראד, שפעלו בשנות 1837-1905. היא מביאה בנספח את רשימת הספרים שיצאו לאור בדפוסים אלו, בעברית ובספרדית-יהודית (לאדינו).

המחברת היא חוקרת של יהדות יוגוסלאביה ופירסמה עליהם ספרים ומאמרים (ב'פעמים').

★

חוברת 52 משלימה את סדרת חוברות 'פעמים' לשנת תשנ"ב. אנו פונים אל מנויינו הנאמנים לחדש בהקדם את חתימתם על 'פעמים' ואף להמליץ למכריהם להצטרף אל המנויים.

העורך